

**POLIFYENOL SAQLAGAN AYRIM O'SIMLIK-GIYOHLAR VA ULARNING
AHAMIYATI TO'G'RSIDA**



ELSEVIER



Received: 22-03-2023

Accepted: 22-03-2023

Published: 22-03-2023

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7782717>

Berdiyeva Zulfiya Muxiddinovna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti katta o'qituvchisi



Abstract:

Keywords:

About: FARS Publishers has been established with the aim of spreading quality scientific information to the research community throughout the universe. Open Access process eliminates the barriers associated with the older publication models, thus matching up with the rapidity of the twenty-first century.

O'zbekiston florasini nihoyatda boy va xilma-xildir. Cho'l va dashtlar, tog'lar va tog' etaklari, tekisliklar va daryo sohillari yonma-yon va ajoyib manzara hosil qiladi. Bu aql bovar qilmaydigandek tuyulishi mumkin, lekin haqiqatda Markaziy Osiyoning qo'shni hududlari, O'zbekistonning tog' oldi va tog'li hududlari bilan solishtirganda maydon birligiga to'g'ri keladigan o'simliklar soni bir necha barobar ko'p.

Mamlakatimizning boy florasida olti mingdan ortiq turli xil o'simliklar mavjud bo'lib, ular orasida dorivor giyohlar ham bor. Bunday o'tlar ekologik jihatdan qulay bo'lib, oziq-ovqat, aromatik va farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo sifatida ishlatiladi.

Sabzavot xomashyosini kompleks qayta ishlash barcha zamonaviy qoidalarga muvofiq amalga oshiriladi, uning doirasida barcha xalqaro ishlab chiqarish sifati standartlariga mos keladigan qazib olish, tozalash, konsentratsiyalash, standartlashtirish amalga oshiriladi.

O'zbekistonda eng ko'p tarqalgan dorivor o'simliklardan rayhon (rayhon), kashna (koriandr), arpabodiyon, yalpiz, klever (seberga o'simliklari keng tarqalgan. Yovvoyi o'simliklarni tekisliklarda va tog'larda topish mumkin, shuningdek, bozorlarda va dorixonalarda sotib olinadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti an'anaviy tibbiyotning asosiy tarkibiy qismlarini ta'kidlaydi: o'simlik dori-darmonlari (fitoterapiya) va tabiiy o'simlik-giyohlar vositasida davolash, akupunktur va manual terapiya. Sog'liqni saqlash tizimida an'anaviy xalq tabobati allaqachon dunyoning bir qator mamlakatlarida, ayniqsa, O'rta Osiyo mamlakatlarida katta rol o'ynamoqda. O'zbekistonda xalq tabobati Abu Ali ibn Sino davridan boshlangan chuqur ko'p asrlik ildizlarga ega.

Prezidentimizning 2020-yil 10-aprelda qabul qilingan “Yovvoyi dorivor o‘simliklarni muhofaza qilish, madaniy o‘stirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni bu borada o‘z vaqtida qabul qilindi. Mazkur qarorda dorivor o‘simliklar yetishtirish va qayta ishlashni yanada rivojlantirish, tarmoqning eksport salohiyatini oshirish, shuningdek, ushbu sohada ta‘lim, fan va ishlab chiqarish jarayonlarini integratsiyalashuvi uchun muhofaza qilish, plantatsiyalar qurish zarurligi belgilangan. 2020-yil 1-maydan dorivor o‘simliklarni yetishtirish, saqlash, birlamchi yoki chuqur qayta ishlash klasterlarini tashkil etish, shuningdek, hududlarni dorivor o‘simliklarni yetishtirishga ixtisoslashtirish belgilandi. Prezidentimiz tomonidan taklif etilgan klaster tizimi yengil va oziq-ovqat sanoatining kuchli rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Klasterlar oldiga dorivor o‘simliklarni yetishtirish, saqlash, birlamchi va chuqur qayta ishlash hamda pirovard mahsulotni sotish bo‘yicha belgilangan vazifalar tez orada sanoatning “Dorivor o‘simliklar” deb nomlangan yangi tarmog‘ini yaratishga xizmat qiladi.

2020-yil 1-iyundan tibbiyot muassasalarida, shu jumladan qishloqlar joylardagi oilaviy poliklinikalar va vrachlik punktlarida, barcha vazirlik va idoralarda, Islom Karimov nomidagi Toshkent xalqaro aeroporti va mahalliy aeroportlarda, barcha turdagi avtovokzallar, temir yo‘l vokzallari, bozorlar, dam olish maskanlari va odamlar gavjum joylarda fitobarlar tashkil etiladi. Shunday qilib, fitobarlarni yaratish bugungi kunda foydali innovatsion g‘oyaga aylanib, an’anaviy xalq tabobatining (choylar, kokteyllar, infuziyalar va boshqalar) sog‘liq uchun foydalari aholining barcha qatlamlari uchun ochiq bo‘lishi bilan birga, yaxshi biznes manbai bo‘lib kelmoqda.

Qarorda ilmiy-tadqiqot muassasalari muhim o‘rin tutadi. Fanlar akademiyasi institutlariga dorivor o‘simliklar yetishtirishning ilmiy asoslarini, o‘simlik xomashyosini chuqur qayta ishlash texnologiyalarini ishlab chiqish, shuningdek, Tabiatni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi bilan birgalikda o‘simliklarni o‘rganish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish vazifasi yuklatilgan. biologik xilma-xillikni saqlash va yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan yovvoyi dorivor o‘simliklarni muhofaza qilishni kuchaytirish, shuningdek, tabiiy plantatsiyalar qurish orqali ularni tiklash. O‘simlikchilik ilmiy tadqiqot institutiga dorivor o‘simliklar yetishtirish, dorivor o‘simliklar seleksiyasi va urug‘chiligi sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish, agrokimyoviy kartogrammalarni ishlab chiqish vazifalari yuklangan.

Shuni esda tutish kerakki, dorivor o‘simliklarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish o‘zaro bog‘liq va ularni botaniklar, farmakologlar, kimyogarlar, biokimyogarlar, texnologlar, klinisistlar, resursshunoslar va boshqa mutaxassislar tomonidan har tomonlama o‘rganmasdan turib tasavvur qilib

bo'lmaydi. Ko'plab tadqiqotchilarning fikricha, o'simlik dunyosini muhofaza qilish uchun uni har tomonlama – strukturaviy, funksional, taksonomik va evolyutsion jihatdan yaxshi bilish kerak.

Dorivor o'simliklar genofondini saqlash va ko'paytirish usullaridan biri ularni madaniyatga joriy etishdir. Introduksiya (madaniyatga kiritish) jarayoni juda murakkab, uzoq davom etadi va ko'pgina omillarga bog'liq: o'simliklarning kelib chiqishi, ularning ekologik tabiati, tabiiy diapazoni va introduksiya maydonining iqlimiy va geografik sharoitlari va boshqalar. Shuning uchun hammasi emas. o'simliklar bizning zonamizda muvaffaqiyatli joriy etilmoqda. Dorivor o'simliklarni madaniyatga kiritish qimmatli turlarning yuqori mahsuldor shakllari va navlarini olish uchun keng ko'lamli naslchilik ishlarini o'z ichiga oladi.

O'simliklarning tabiiy genofondini saqlashning dolzarb vazifasi - gen banklarini yaratish, ya'ni ma'lum bir turning qaytarib bo'lmaydigan tarzda yo'q bo'lib ketishining oldini olish uchun yovvoyi o'simliklarning butun urug'lik fondini ma'lum sharoitlarda saqlash. Bu ham farmonda belgilangan. Gen banklarini yaratish urug'larni saqlashning barcha masalalarini chuqur o'rganishni o'z ichiga oladi: harorat rejimlari (masalan, beda urug'lari zarar belgilarisiz 100 darajaga qadar uzoq vaqt isitiladi, boshqalari esa, aksincha, issiqlikka juda sezgir), havo namligi, atrof-muhitning tabiati (masalan, lyutserna urug'i o'tloqi unib chiqmasdan spirtli eritmada saqlanishi mumkin) va boshqalar.

Dorivor o'simliklarning tabiiy zahiralari muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish bo'yicha katta zaxiralar o'simliklarning o'sgan joyidan fitopreparatlar olish uchun qayta ishlash joyiga o'tish bosqichida mavjud. Avvalo, bu o'simliklarni to'g'ri yig'ish va quritishni nazarda tutadi. Xom ashyoni yig'ishda nafaqat turlarning tarqalishi, zahiralari va mahsuldorligini, balki ularni yig'ib olgandan keyin o'simliklarning tabiiy holatini tiklash qobiliyatini ham bilish kerak. Ushbu xususiyatlarni etarli darajada bilmaslik va eng muhimi, o'rim-yig'im ishlarini noto'g'ri tashkil etish ko'pincha bir necha yillik faoliyatdan so'ng sobiq chakalakzorlarning sezilarli yoki to'liq qurib ketishiga olib keladi. Dorivor o'simliklarni xarid qilishni oqilona yo'lga qo'yish, ularni dorivor o'simliklarni yig'ish qoidalariga qat'iy rioya qiluvchi har qanday boshqarmaga bo'ysundirish bo'yicha alohida chora-tadbirlar ko'rish zarur, bu ham farmonda ko'zda tutilgan.

Dorivor o'simliklardan oqilona foydalanishning ulkan imkoniyatlari ularni qayta ishlashning texnologik usullarida yotadi. Ba'zida o'simlikdan dori olinadi va hamma narsa yo'qoladi. Iqtisodiy texnologiyaga intilib, olimlar dorivor xom ashyoni kompleks chuqur qayta ishlash usullarini ishlab chiqish yo'lidan bormoqda. Masalan, qizilmiya ildizi va ildizpoyalaridan quruq ekstrakt, flavonoidlar (likviriton, flakarbin) va triterpen preparatlari (glisiram, glitsirrinat) kombinatsiyalangan texnologiya yordamida qayta ishlanadi.

Yovvoyi tabiatda o'sadigan noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan dorivor o'simliklar zahiralarni saqlashning zamonaviy usullaridan biri o'simlik to'qimalari madaniyatidir. Sun'iy muhitda ko'payish hujayralar alkaloidlar, terpenoidlar va tibbiyot uchun zarur bo'lgan boshqa birikmalarni ishlab chiqaradi. Masalan, dunyoda ko'knoridan kodein, dori olishda keng foydalaniladigan o'simlik (naperstnyak) dan digoksin, Yevropada keng tarqalgan o'simlik (Durman) dan skopolamin, Baykal ildizidan flavonoidlar, jenshendan panaksozidlar va boshqalar olinadi. Shubhasiz, bu usulga e'tibor respublikamizda tobora kuchayib boraveradi.

Ilm-fan innovatsion yuqori sifatli mahsulotlarni izlash va yaratishda qanday yordam berayotganiga misol sifatida o'simlik preparatlarini ishlab chiqarish bo'yicha dunyodagi yetakchi kompaniyalardan biri bo'lgan Germaniyaning "Bionorica" kompaniyasining fitoneyerini keltirish mumkin. Ushbu kompaniya an'anaviy o'simlik terapiyasi haqidagi bilimlarni tabiiy fanlar bo'yicha kashshof ilmiy tadqiqotlar natijalari bilan birlashtirgan fitoneyeringning asl g'oyasidan foydalanadi.

O'simlik preparatining sifati va samaradorligi ko'p jihatdan uning tarkibiy qismlariga bog'liq bo'lganligi sababli, ushbu kompaniya o'simlik xom ashyosi uchun eng yuqori standartlarni belgilaydi. O'simlik xom ashyosining barqaror sifati nazorat qilinadigan va standartlashtirilgan o'stirish sharoitlari bilan ta'minlanadi. Ekologik sharoitlar, organik moddalarning yuqori konsentratsiyasi va qisqa transport yo'llari katta ahamiyatga ega. Ishlab chiqarish jarayonining barcha bosqichlari analitik hisob-kitoblar bilan asoslanadi va murakkab tizimni ifodalaydi. Ilmiy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishi nafas olish tizimi kasalliklari, ginekologiya, urologiya va boshqalardir. "Bionorica" mahsulotlari xorijdan keltirilib, respublikamizga sotiladi. Har bir bunday o'simlik mahsuloti qimmat. Respublikamizda "Bionorica" mahsulotlari kolleksiyasiga kiruvchi dorivor o'simliklar, shuningdek, respublikaga dorivor o'simliklar va BAQ qo'shimchalarini import qiluvchi boshqa korxonalar mahsulotlari yetishtiriladi.

Qabul qilingan qaror qimmat mablag'larni import o'rnini bosish imkonini beradi, shuningdek, tog'li O'zbekistonning toza ekologik sharoitida plantatsiyalarda yetishtiriladigan yuqori standartlashtirilgan o'simlik xomashyosini olish imkoniyatlarini belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan, yetishtirilgan o'simlik materiallarini qayta ishlash bo'yicha yirik markazlarni tashkil etish zarur, bu qarorda nazarda tutilgan yaratilgan klasterlar hisobidan amalga oshiriladi.

Shunday qilib, qabul qilingan qaror mamlakatimizda qimmatbaho dorivor o'simliklarni muhofaza qilish va ulardan foydalanish bilan bog'liq fan, tadbirkorlik, xalq tabobati, farmatsevtika ishlab chiqarish imkoniyatlarini tartibga soladi.

ADABIYOTLAR:

1. Садикова М. И. СВЕРХКРИТИЧЕСКАЯ ХРОМАТОГРАФИЯ (СКФХ) ЭКСТРАКТОВ ЦВЕТКОВ ДЖИДЫ И ЛИСТЬЕВ ЩЕЛКОВИЦЫ //Universum: химия и биология. – 2022. – №. 5-1 (95). – С. 62-64.

2. Атоев Э. Х., Бердиева З. М. Изучение устойчивости комплексных соединений металлов с некоторыми фосфорорганическими лигандами //Universum: химия и биология. – 2021. – №. 10-2 (88). – С. 6-8.

3. Атоев Э. Х. Исследование взаимодействия солей хрома и цинка с различными органическими реагентами //Консолидация интеллектуальных ресурсов как фундамент развития современной науки. – 2021. – С. 324-330.

4. Muhiddinova B. Z. Functions and forms of chemical experiment //European science review. – 2020. – №. 1-2. – С. 48-50.

5. Атоев Э. Х., Рузиева К. Э. Термоаналитическое исследование термических превращений аморфного гидроксида железа //Universum: химия и биология. – 2019. – №. 11-2 (65). – С. 35-38.

5. Атоев Э. Х. ТЕРМИЧЕСКИЕ ПРЕВРАЩЕНИЯ АМОРФНОГО ГИДРОКСИДА ЖЕЛЕЗА //Прогрессивные технологии и процессы. – 2018. – С. 23-24.

2. Бердиева З. М., Ниязов Л. Н. Use of information and communication technologies in teaching the subject of chemistry in higher education institutions //Ученый XXI века. – 2016. – №. 5-2 (18). – С. 26-29.

6. Атоев Э. Х., Гафурова Г. А. Рафинирование и экстракция семян тыквы сверхкритической углекислотой //Universum: технические науки. – 2020. – №. 5-2 (74). – С. 26-28.

7. Атоев Э. Х. ГЕТЕРОЦИКЛИЧЕСКИЕ ОКСИАЗОСОЕДИНЕНИЯ КАК АНАЛИТИЧЕСКИЕ РЕАГЕНТЫ //Universum: химия и биология. – 2021. – №. 3-2 (81). – С. 4-6.

1. Жумаев Ж. Х., Ахмедов В., Шарипова Н. У. Влияние природы и количества катализатора при синтезе морфолиновых ненасыщенных продуктов при участии винилацетилена //Москва. – 2021. – С. 58-61.

2. Жумаев Ж. Х., Шарипова Н. У. ВЛИЯНИЕ РАСТВОРИТЕЛЕЙ НА ПРОЦЕСС ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МОРФОЛИНА С ВИНИЛАЦЕТИЛЕНОМ //Universum: химия и биология. – 2020. – №. 11-2. – С. 4-7.

3. Жумаев Ж. Х., Ахмедов В. Н. Механизм повышения активности катализатора в процессе алленлизации морфолина винилацетиленом //Universum: химия и биология. – 2022. – №. 3-2 (93). – С. 24-27.

4. Жумаев Ж. Х., Шарипова Н. У., Рамазанов Б. Г. Электронная структура и квантово-химические расчёты ненасыщенных производных морфолина //Universum: химия и биология. – 2020. – №. 7 (73). – С. 60-63.

8. Атоев Э. Х. Строение и свойства внутрикомплексных соединений 8-меркаптохинолина (тиооксина) и его производных //Universum: химия и биология. – 2020. – №. 10-2 (76). – С. 29-32.

9. Атоев Э. Х. СОВРЕМЕННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О МЕХАНИЗМЕ ОБРАЗОВАНИЯ СОЕДИНЕНИЯ С АНТИПИРИНОМ И ЕГО ПРОИЗВОДНЫМИ //Universum: химия и биология. – 2021. – №. 10-2 (88). – С. 42-43.

10. Рамазанов Б. Г., Касимова Н. А. Вирусы пищевых продуктов и их влияние на безопасность здоровья людей //Озиқ-овқат, нефть газ ва кимё саноатини ривожлантиришинг долзарб муаммоларини ечишинг инновацион йўллари". Халқаро илмий-амалий конференция. – С. 229-233.

11. Рамазанов Б. Г., Кодиров Т. Ж. Тошев А. Синтез и структурный анализ полимерных аминокальдегидных олиго (поли) меров. Ж. Энциклопедия инженера-химика //Москва. – 2010. – №. 2. – С. 20-24.

12. Рахматов М. С., Рамазанов Б. Г. Исследование синтеза и изучение свойств дивиниловых эфиров салициловой кислоты //Universum: технические науки. – 2021. – №. 12-5 (93). – С. 51-55.

13. Атоев Э. Х. ИССЛЕДОВАНИЕ РЕАКЦИЙ О, О-ДИОКСИАЗОСОЕДИНЕНИЙ //Universum: химия и биология. – 2022. – №. 9-2 (99). – С. 35-37.

14. Атоев Э. Х. ХЕМИЛЮМИНЕСЦЕНТНЫЕ КАТАЛИТИЧЕСКИЕ РЕАКЦИИ ЛЮЦИГЕНИНА С ПЕРЕКИСЬЮ ВОДОРОДА //Universum: химия и биология. – 2022. – №. 3-2 (93). – С. 7-9.

15. Атоев Э. Х., Рамазанов Б. Г. Аналитические Возможности Нового Органического Реагента Сульфохрома //" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2021. – С. 321-323.

16. Атоев Э. Х. Исследование диффузии ацетона в смеси диацетата целлюлозы с поли-2-метил-5-винилпиридином методом сорбции //Universum: химия и биология. – 2020. – №. 2 (68). – С. 91-94.

17. Атоев Э. Х. ЭЛЕКТРОННОЕ СТРОЕНИЕ АНТИПИРИНА С И ЕГО КОМПЛЕКСОВ С ЛАНТАНОМ //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 108-110.